

Gine ve Afrika: Bağımsızlıktan Bu Yana Ekonomik Deneyimlere İlişkin Karşılaştırmalı Analiz

Guinea and Africa: Comparative Analysis of Economic Experiences Since Independence

Mamadi Mbalou SANOH

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ondokuz Mayıs University
mamadimbalousanoh@gmail.com
ORCID: 0009-0003-6923-2977

Doç. Dr. Cenk AYGÜL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Ondokuz Mayıs University
cenk.aygul@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6816-8166

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 01.12.2023
Kabul Tarihi / Accepted : 09.12.2023
Yayın Tarihi / Published : 19.12.2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık / December
Cilt / Volume : 1 • **Sayı / Issue** : 2 • **Sayfa / Pages** : 289-303

Atıf / Cite as

SANO, M, M. & AYGÜL, C. (2023). Gine ve Afrika: Bağımsızlıktan Bu Yana Ekonomik Deneyimlere İlişkin Karşılaştırmalı Analiz. Disiplinlerarası Afrika Çalışmaları Dergisi, 1/2 (2023), 289-303.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright

Disiplinlerarası Afrika Çalışmaları Dergisi uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Tüm hakları saklıdır.
Journal of Interdisciplinary African Studies is an international, scientific and peer-reviewed journal.
All rights reserved

Öz: Bu makale, Afrikalı liderlerin siyasi ve ekonomik yönelimlerinin kıtanın kalkınması üzerindeki sonuçlarını ve dolayısıyla küreselleşmedeki yerini anlamak için Afrika ülkelerinin karşılaştırmalı ekonomik deneyimlerinin izini sürmeyi amaçlamaktadır. Gerçekten de, bağımsızlığın arifesinde, Afrika ülkeleri kendilerine daha iyi bir gelecek vaat eden elverişli bir ekonomik durumdan faydalandılar. Bununla birlikte, özellikle ekonomi politikasında, art arda gelen kötü kararlarla karakterize edilen bir dizi gerçeğin ardından, sonuçlar kıtanın her yerinde olumsuz oldu. Bu nedenle, Afrika ekonomik deneyimleri (genel olarak) ve Gine'nin (özellikle) bağımsızlıktan günümüze kadar olan ekonomik deneyimleri arasında karşılaştırmalı bir çalışmadır. Makale, Gine'nin özel durumunu sunmadan önce tüm Sahra-altı ülkelerinin ortak ekonomik deneyimlerini

sunuyor. Makale, bu karşılaştırmaya dayanarak, Gine'nin ekonomik gidişatı açısından Afrika'da nasıl bir yere sahip olduğunu belirlemeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, makale, Gine'li liderlerin ekonomik tercihlerinin ülkenin mevcut konumunu nasıl etkilediğini ve aynı zamanda Afrika'da ve uluslararası sahnede elde ettiği sonuçları yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika ülkeleri, ekonomik durum, karşılaştırmalı analiz, bağımsızlık, uluslararası sahne.

Abstract: This article aims to trace the comparative economic experiences of African countries in order to understand the consequences of the political and economic orientations of African leaders on the development of the continent and therefore its place in globalization. Indeed, on the eve of independence, African countries benefited from a favorable economic situation that promised them a better future. However, after a series of facts characterized by a succession of bad decisions, particularly in economic policy, the results have been negative across the continent. Therefore, it is a comparative study between African economic experiences (in general) and Guinea (especially) from independence to the present. The article presents the common economic experiences of all sub-Saharan countries before presenting the special case of Guinea. Based on this comparison, the article attempts to determine what place Guinea occupies in Africa in terms of its economic trajectory. In conclusion, the article reflects the implications of these economic choices of Guinean leaders for the country's current situation, as well as the fulfillment in global Africa and on the international stage.

Keywords: African countries, economic situation, comparative analysis, independence, international scene.

Giriş

Bağımsızlığın sonunda Afrika, oldukça farklı sosyo-kültürel gerçekliklere sahip, Avrupa sömürgeciliğinin etkisiyle parçalanmış bir kıtadadır. Bu durum, o dönemde kolonizasyondan kalma sınırların korunması kararı alınmasaydı ciddi sorunlar doğurabilirdi. Bu, her şeyin (ulusal kimlikten en temel devlet yapılarına kadar) inşa edilmesi gereken yaklaşık 50 ulus-devletten oluşan bir kıtayı doğurur. Ekonomik olarak çoğu Afrika ülkesi, neredeyse aynı başarısızlıklarla (aynı sonuçları üreten aynı nedenler) bazı doğal ve tarihsel özelliklere rağmen, benzer ekonomik deneyimler yaşadı.

Afrika ekonomik deneyimleri (genel olarak) ve Gine'ninkiler (özel olarak) arasındaki bu karşılaştırmalı çalışmada, Gine'nin özel durumuna odaklanmadan önce tüm Afrika (Subsaharian-Sahra altı) ülkelerde ortak olan ekonomik deneyimleri sunacağız. Daha sonra bu iki durumdan yola çıkarak Gine'nin ekonomik gidişatı ışığında Afrika'nın ekonomik tarihindeki yerini belirlemeye çalışacağız.

Amaç, çeşitli Gine hükümetleri tarafından yapılan ekonomik politikleri ülkenin mevcut ekonomik durumu ve diğer Afrika ülkeleriyle karşılaştırıldığında düzeyi üzerindeki sonuçlarının ne olduğunu anlamaktır.

Gine ve Afrika: Bağımsızlıktan Bu Yana Ortak Ekonomik Tarih

Bağımsızlığın ardından, Afrika ülkeleri genellikle oldukça çok ortak ekonomik deneyimlere sahip oldu. Yine aynı nedenlerle, liderlerin yaptığı ekonomik seçimler (neredeyse tümü) başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Hugon, 2013). Afrika ülkelerinin sosyo-ekonomik deneyimlerinin kısa bir tarihsel incelenmesinden sonra, bu ekonomik seçimlerin başarısız olmasının nedenlerini analiz edeceğiz.

Bağımsızlıktan Bu Yana Afrika'nın Ekonomik Deneyimlerine Dair Kısa Tarihsel Hatırlatma

Jacques Brasseur, "*Histoire économique de l'Afrique tropicale. Des origines à nos jours--Kökenlerden Günümüze Tropikal Afrika'nın Ekonomik Tarihi*" adlı kitabında Afrika'nın ekonomik tarihini yeniden ele alıyor. Yazar, bağımsızlık sonrası Afrika'yı ekonomik sistemleri ve ekonomik deneyimleri açısından üç döneme ayırıyor. Bunlar:

- bağımsızlık coşkusu ve volontarist politikalar (1960-1970),
- 1970'lerin krizlerinden 1980'lerin yapısal uyum programlarına
- 1990'ların çoklu siyasi krizlerinden 1990'dan günümüze kurumsal yenilenmeye kadar kaynaklanan ekonomik zorluklar (Brasseur, ibid.).

Bağımsızlık coşkusu ve proaktif politikalar (1960-1970):

1950'lerde, özellikle hammadde ürünlerinin fiyatlarının yüksek olması ve gelişmiş ülkelerden gelen güçlü talep sayesinde, Afrika'nın ekonomik büyümesi nispeten güçlü görünüyordu. Yaşam standardı düşük olsa da, kişi başına düşen gelir açısından hala dünyanın en düşük seviyesi değildi. Dolayısıyla, karşılaştırma yapmak gerekirse, 1960'ta Gana'nın kişi başına düşen geliri 100 dolardı, Mısır için 80 ve Hindistan için sadece 35 dolardı. Bu nedenle, bağımsızlığın arifesinde Afrika'da ekonomik koşulların genel olarak oldukça elverişli olduğunu kabul edebiliriz (Brasseur, 2016; Hugon, 2013).

Bununla birlikte, bu coşku ve büyülenme bağlamında, neredeyse tüm Afrika ülkeleri iki yoldan sanayileşmeyi (*kalkınmaya giden kraliyet yolu-- voie royale pour le développement--*olarak kabul edilir) seçer: sosyalist ulusal kalkınma yolu ve kapitalist ulusal kalkınma yolu Afrika ülkelerinin sanayileşme modelini oluşturur. Özellikle hammadde fiyatlarının yüksek olması, sanayileşmiş ülkelerden gelen yüksek talep ve müreffeh bir uluslararası ortam sayesinde sonuçlar başlangıçta iyi görünüyordu. Ancak bu modelde Afrika ülkelerinin çoğu sanayileşme stratejilerinde tarım sektörüne öncelik vermemiştir. Nitekim "*tarım sektöründen vazgeçerek sanayi sektörünü hızla geliştirebiliriz*" düşüncesi çok yaygındı. Ancak stratejilerinin olumsuz sonucu kısa sürede kendini gösterdi: Afrika ülkelerinin her yerinde tarım olumsuz sonuçlar vermeye başladı. Tarım sektörünün Afrika nüfusunun %60 ila 90'ını teşkil ettiği gerçeğini dikkate alırsak, ülke ekonomisinin tamamının neden bu stratejik hatadan etkilendiğini anlamak kolaydır.

1970'li yıllardaki krizlerin getirdiği ekonomik zorluklardan 1980'lerdeki yapısal uyum programlarına

Önemli iktisatçılar sanayileşme için tarımın gerekli olduğunu kabul ederken (Kuznets, 1966.), Afrika ülkeleri özellikle istikrar fonları—*Caisses de stabilisation des prix*--mekanizmasıyla fiyatları düşük tutarak bu sektörün büyümesini durdurmuştur. Mali ve Gine'de durum böyleydi. Sadece Fildişi Sahili belirli bir fiyat serbestliğini korumuş ve dolayısıyla (daha sonra durum karmaşıklaşacak olsa bile) bu ülkenin oldukça cesaret verici sonuçlar elde etmesi olası hale gelmiştir.

Bu bağlamda Sahel'de yaşanan kuraklık ve nüfus artışının toprak edinmeyi zorlaştırmasıyla birlikte tarım sektörü yılda %1 oranında küçülmektedir. Tarım sektöründeki nitelik eksikliği (geniş ölçüde arkaik araçların kullanılmasıyla uygulanan) bu kötü sonucu kısmen açıklamaktadır. Bu durum da Afrika ülkelerini gıda ürünleri ithalatını tercih etmeye zorlayacaktır (Brasseul, ibid.).

Ekonomik sıkıntıları açıklayan bir diğer faktör de 1970'li yıllarda yaşanan uluslararası krizdir. Petrol ürünleri fiyatlarındaki artış, hammadde ürünlerinin fiyatlarındaki katlanarak yaşanan düşüş ve faiz oranlarındaki fahiş yükseliş ile karakterize edilen bu kriz, üçüncü dünya ülkelerinin borçlarını ödeyemeyecek duruma gelene kadar muazzam bir borçlanmaya gitmesine yol açmıştır. Bu ekonomik politikaların başarısızlığı ve yürürlükteki siyasi rejimlerin diktatör doğası nedeniyle, Afrika kıtası çok büyük krizlerle karşı karşıya kalacak: kıtlık, çeşitli hastalıklar, tekrarlanan darbeler vb.yaşanacaktır.

Bretton Woods kurumlarının (IMF ve DB) ekonomik seçimlerin başarısız olduğu sonucuna varan Afrika'daki ekonomik duruma ilişkin raporları (*Berg Raporu*) açıkça "*Afrika'da yön değişikliği: devletçi ve dirigist yönelimlerden piyasa dostu politikalara doğru*" bir ihtiyaç çağrısında bulunuyor". Bunlar yapısal uyum politikalarıdır (Brasseul, 2016: 409). Dolayısıyla bu yapısal uyum politikaları, herhangi bir kredi anlaşmasının muadili olarak Afrika ülkelerine acımasız koşullar dayatmaktadır. Özünde, "*verimsiz kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, fiyatların serbestleştirilmesi ve para birimlerinin değerinin düşürülmesi, bütçelerin ve dış hesapların yeniden dengelenmesi, sübvansiyonların ve vergilerin azaltılması, memur sayısının azaltılması*" sorunudur (Brasseul, 2016: 409). Bu programlar 36 Afrika ülkesi tarafından benimsenecek, ancak pratik ve ideolojik nedenlerle bu programlar beklenen sonuçları vermeyecektir (Hugon, ibid.).

Bu da zaten ekonomik krizlerle karşı karşıya olan bir kıtada siyasi ve kurumsal krizlere neden olacaktır.

1990'lardan günümüze: çoklu siyasi krizlerden kurumsal yenilenmeye

1980'den 1990'a kadar olan on yıl, Afrika kıtasında genelleşmiş bir kriz ortamını simgelemektedir. Birincisi, özellikle ekonomik politikaların başarısızlığına bağlı ve yapısal uyum programlarıyla ağırlaşan bir ekonomik kriz ortamı. İkincisi

de aynı zamanda, mevcut siyasi rejimlerin otoriter doğası göz önüne alındığında, bir siyasi kriz ortamıdır. Birbirinden farklı bu krizler, siyasi istikrarsızlıklarda kendini gösterecektir: iç savaşlar, isyanlar, ayrılık savaşları veya tekrarlanan darbelerin yaşanmasına sebebiyet verecektir. Ancak bazı olayların yaşanması, kıtanın siyasi ve kurumsal sistemlerinde topyekûn bir kırılma oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu, SSCB'nin (Sosyalist ve Sovyet Cumhuriyetler Birliği'nin) yerinden edilmesi ve ortakların, ortaklıklarının herhangi bir şekilde devam etmesi için bir koşul olarak demokrasinin gerekliliği ile ilgilidir.

Aslında, bağımsızlığın arifesinde ve Soğuk Savaş dönemi boyunca çoğu Afrikalı lider, siyasi sistemi kendilerine uygun görünen SSCB ile sağlam ortaklıklar kurmuştu. SSCB'nin dağılması ve sosyalizmden ilham alan ekonomik sistemlerin başarısız olmasıyla birlikte, Afrika siyasi rejimleri de ekonomik sistemlerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Afrika ülkelerinin ortakları (özellikle kapitalist ülkeler), ortaklıklarının devamı ve Afrika ülkelerinin çok ihtiyaç duyduğu kredilerin verilebilmesi için demokrasi ve iyi yönetim şartını ön şart koşturmaktadır.

Ekonomik düzeyde, son zamanlarda uygulanan büyük reformlar sonuç vermeye başlamıştır. Özellikle (daha sonra Afrika kıtasının ayrıcalıklı bir ortağı haline gelecek olan) Çin'in hammadde ürünlerine olan yoğun talebi ve kıtanın en önemli büyüme dönemine başlamasına olanak sağlayan Afrika'daki Çin yatırımları ekonomik düzeyde olumlu akışı sağlamıştır. 2008 krizi sırasında bile, Afrika iyi düzeyde bir ekonomik büyüme sağlamayı başarmıştır (Vergne ve Ausseur, 2015). Ancak, tüm bu ekonomik seçimlerin başarısızlığını açıklayan nedenleri bilmek önemli görünüyor.

Ekonomik tercihlerin başarısız olmasının nedenlerinin analizi

Bu ekonomik sistemlerin başarısızlığını açıklayan birçok neden vardır. Bunlar arasında yeni liderlerin devlet yönetimindeki deneyim eksikliği, ekonomik politikadaki hatalar, elverişsiz (doğal ve uluslararası) koşullar ve siyasi rejimlerin otokratik doğası sayılabilir.

Yeni liderlerin devlet yönetiminde deneyim eksikliği:

Afrika ülkelerinin ekonomik tercihlerinin başarısız olması, her şeyden önce Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarına katılma koşullarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, ulusal kurtuluş mücadeleleri, özellikle bazı Afrikalı seçkinler sayesinde iyi yönetilmiş gibi görünse de, Afrika ülkelerinin bağımsızlığa yeterince hazır olmadığı aşikâr görünmektedir. Bu nedenle, bağımsızlığın ardından yeni yetkililer, özellikle nüfusun çoğunluğunun okuma yazma bilmediği bir ortamda yeni bir yönetimin kurulması gibi önemli zorluklarla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Ulusal birliğin inşası gibi zorlu bir soruna da işaret etmek gerekir. Nitekim bağımsızlıktan miras kalan sınırlar korunsa da yeni kurulan devletlerin halklarının millî şuur sahibi olmaktan uzak oldukları da aşikârdır. Bu koşullar altında, eğilim,

ilkeleri yine de yerel gerçeklerden büyük ölçüde uzak olan eski sömürgecilerin sistemlerini kopyalamaktan ibarettir (Badié, 1992). Bu taklit bağlamında hatalar kaçınılmazdır.

Ekonomi politikalarındaki hatalar:

Ekonomik politika seçimi için, Afrika ülkeleri oybirliğiyle *kalkınmaya giden kraliyet yolu* olarak gördükleri sanayileşmeyi seçtiler. Ancak iki seçenek daha mevcuttu: *sosyalist sanayileşme yolu ve kapitalist sanayileşme yolu*. Bununla birlikte, pratik ve ideolojik nedenlerle çoğu ülke sosyalist sanayileşme yolunu seçmiştir. Dolayısıyla bu tercihin nedenleri iki şekilde açıklanabilir. Birincisi pratik düzeyde, 1917 *Rus Devrimi* tarafından başlatılan ve Stalin altında yürütülen sanayileşme modelinin, Afrika gerçeklerine daha yakın görünmesi ve birçok Afrikalı lidere ilham vermesi, ikincisi de ideolojik olarak, kapitalist sistem çoğu zaman birçok kişinin uzaklaşmaya çalıştığı sömürgeleştirme ile eş tutulması olarak açıklanabilir.

Ayrıca, Afrika ülkelerinde uygulanan sosyalist sanayileşme yolları, tarım sektörünü desteklememiştir. Ancak tarım sektörü (Afrika nüfusunun %60 ila 90'ını oluşturmaktadır), Simon Kuznets'in (1966) gösterdiği gibi tarım yalnızca sanayileşme için gerekli değildi, aynı zamanda tüm Afrika ekonomik sistemi için de temeldi. Ayrıca, bu politikalar, *fiyat istikrar fonlarının* oluşturulması yoluyla fiyatların düşük tutulması şeklinde karakterize edilmiştir. Böylece bu mekanizmanın uygulandığı Gana'da üreticilere verilen kakao fiyatları (1957-1983 yılları arasında) %90 oranında düşmüş ve üretim 572.000 tondan (1964 ile 1983 yılları arasında) 153.000 tona düşmüştür. Aynı dönemlerde belli bir fiyat serbestisi uygulayan Fildişi Sahili, 1950-1990 yılları arasında 61.690 ton olan üretimi 815.000 tona çıkarmıştır (Bras-seul, ibid.). Dolayısıyla uygulanan politikaların tarım sektörünü ne denli etkilediği aşikârdır.

Olumsuz (doğal ve uluslararası) koşullar

Ekonomik seçimlerinin başarısızlığı, olumsuz ekonomik koşullarla da açıklanabilir. Bunlar, 1960'lardan sonra Sahel'de meydana gelen kuraklıkla bağlantılı doğal koşulları içerir. Bu doğal afetlerin, hâlihazırda teknik bakımdan (tarım makineleri ve girdilerinin eksikliği) muzdarip olan Afrika tarım sektörü üzerinde önemli etkileri vardır. Buna bir de 1970'lerde uluslararası ekonomiyi etkileyen uluslararası krizin eklenmesi başarısızlığı katbekat artırmıştır: Bu kriz Afrika ülkeleri için *makas etkisi* ile karakterize edilmiştir: petrol ürünlerindeki fiyatlar fahiş bir şekilde yükselirken aynı derecede sermaye faiz oranları da artmaktaydı. Bu artışla birlikte, aynı zamanda hammadde ürünlerinin fiyatları da önemli ölçüde düşmüştür. Bu durum, hammadde ürünlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan Afrika ülkelerinin ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir. Bu ekonomik tercihlerin başarısızlığı, siyasi nedenlerle, yani bu ekonomik seçimlerden sorumlu olan siyasi rejimlerin doğasıyla da açıklanabilir.

Siyasi rejimlerin otokratik doğası:

Afrika'yı küresel ekonomiye yeniden bağlamak, küreselleşmenin zorlukları (Reconnexion de l'Afrique à l'économie mondiale. Défis de la mondialisation) adlı kitapta yayınlanan bir yazısında Kouider Boutaleb, Afrika'daki bağımsızlık sonrası kalkınma deneyimlerinin başarısızlığının nedenlerini analiz etmiştir. Ona göre, kalkınma teorisyenlerinin analizi, Ikonikoff (1985) tarafından formüle edilen iki soruyu (1- *Kalkınma projelerini kim formüle etmelidir?* 2- *Bu projeler hangi referans modele göre geliştirilmelidir?*) genellikle belirsizleştirir.

İlk soruyu yanıtlamak için yazar, "Üçüncü Dünya ülkelerinde ekonomideki ana oyuncu rolü, uzun süredir (genel çıkarların garantörü olarak kabul edilen) Devlete ayrılmıştır. Batı'da Afrika'dan farklı olarak ana oyuncu devletti, 17. ve 19. yüzyıllarda Batı'nın gelişmesinde bu rolü burjuvazi oynamıştı". Yazara göre, bağımsızlık sonrası Afrika bağlamında devlete ayrılan bu rol, bir yandan ulusal kurtuluş mücadelesinin gerekliliği, diğer yandan Afrika'nın somutlaştırdığı kalkınma için (veya bağımlılığa karşı) mücadele ile meşrulaştırıldı (Boutaleb, 2016).

Yazar, referans modeliyle ilgili olarak, Afrika ülkelerinin (yukarıda bahsedildiği gibi) ya sosyalizm ya da kapitalizm aracılığıyla uygulanan "ulusal kalkınmacı-national-développementaliste" paradigmayı tercih ettiğini gözlemliyor. Ancak yazar, kapitalist kalkınma yolunu seçenlerin başlangıçta oldukça başarılı olduklarını gözlemliyor (1990'a kadar Fildişi Sahili gibi). Sosyalist kalkınma yolunu uygulayanlar (Cezayir ve Gine'de olduğu gibi) çok erken başarısız olmuştur. Dolayısıyla, diye ekliyor Boutaleb, bu modellerin başarısızlığı, Devletin temellerinde tartışmaya yol açmaktadır. Çünkü "olası özel girişimleri dizginlemekle, beyhude beyaz fil projelerinin gerçekleştirilmesinde taviz vermekle ve etno-klan ağlarının malı haline gelmekle ve böylece tizizlik eksikliğini göstermekle" suçlanır. Bu nedenle Boutaleb, kalkınma teorisyenlerinin formüle ettiği gibi, siyasi tercihlerin başarısızlığının yalnızca uluslararası ortama atfedilemeyeceği sonucuna varıyor. Ancak bu başarısızlık, her şeyden önce, "Afrika'da uygulamaya konulan sosyo-ekonomik sistemlerin doğası ve işleyişiyle açıklanmaktadır. Yazarın (neo-patrimonyalist teori ve rantiyelik ekonomisi olarak adlandırdığı) bu sistem, Devletin ve siyasi seçkinlerin ekonomik kalkınmayı önemli ölçüde yönlendirdiği Asya'nın aksine, Afrika örneğinde saptırıldı" (Boutaleb, ibid.).

Bu açıklama, bağımsızlık sonrası Afrika'nın ekonomik tercihlerinin başarısızlığını açıklamak için "kurumların başarısızlığı" argümanına dayanan kurumsalcı teori yönüne gidiyor gibi görünüyor. Gerçekten de Bouzidi'den alıntı yapan Boutaleb, ekonomi tarihi analistlerinin güney ülkeleri bağlamında "ekonomik büyümenin büyük ölçüde sermaye ve emek faktörlerinin üretkenliğini teşvik etmek için teşvikler sağlayan kurumların kurulmasına bağlı olduğunu" vurguladıklarına dikkat çekiyor (Boutaleb, ibid.).

Bağımsızlıktan Bu Yana Gine'nin Ekonomik Tarihi

Ülkenin ekonomik gidişatına dair kısa bir bilgilendirme sonrasında ekonomik tercihlerin başarısız olmasının nedenlerini anlamaya çalışacağız.

Küreselleşmede Gine: bağımsızlıktan bu yana Gine'nin ekonomi politikalarının kısa bir tarihsel incelemesi

Gine, bağımsızlığından bu yana siyasi rejim kadar ekonomik politika da zikzaklı bir seyir izledi ve her siyasi rejim öncekinden farklı biçimde hareket etmeye çalıştı. Askeri rejimler (2008'den 2010'a ve 2021'den günümüze) dışında, Gine'nin aşına olduğu ve her biri kendi ekonomi politikasını simgeleyen üç siyasi rejimi kısaca gözden geçireceğiz. Bunlar: Ahmed Sekou Touré'nin sosyalist ekonomi politikası (1958'den 1984'e), Lansana Conté'nin liberal politikası (1984'ten 2008'e) ve Alpha Condé'nin sosyo-liberal ekonomi politikasıdır (2010'dan beri).

1958'den 1984'e: ekonomik sosyalizm altında siyasi bağımsızlık:

Fransa'nın sömürgelerine sömürgeciliğin devam etmesi için empoze ettiği referanduma (28 Eylül 1958) %90'dan fazla hayır oyunun çıkması sonrasında bağımsızlığını kazandı (2 Ekim 1958). Fransa'nın ayrılmasından sonra, Gine'nin yeni yetkilileri için ortaya çıkan soru, *siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla nasıl pekiştirileceğiydi* (Badara, in *La Guinée face à la mondialisation*, Kaba vd., 2008). Eski sömürgeciden ayrılış bağlamında, ülkenin eski SSCB'ye ve sosyalizme dönmekten başka seçeneği yoktu. Bu nedenle, merkezi bir ekonomi ile kalkınma planları yoluyla gelişmeye çalışan sosyalist bir ekonomik sistem kuruldu. Ancak çok kısa süre içinde ülke büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. Bu, 1960 yılında Gine para biriminin (*Gine frangı*) yaratılmasına yol açtı (1972'de Syli ile değiştirildi). Reformlar üç yıllık (1960-1963), yedi yıllık (1964-1971), beş yıllık (1973-1978) ve dört yıllık (1981-1984) kalkınma planları ile başlatılmıştı. Bu planlara, işletmelerin aşırı kamulaştırılmasıyla bir devlet tekeli politikası eşlik ediyordu. Tek parti sistemi, idealize edilmiş bir liderle (Ahmed Sekou Touré) uygulanmıştı. Bu politikalara, özellikle madencilik (altın, boksit, elmas vb.) ve tarım (muz, hurma çekirdeği, ananas vb.) olmak üzere büyük bir hammadde ihracatı eşlik ediyordu. Ancak, özellikle Devlet ekonomik hayatta tek gerçek aktör haline geldiği için, bu politikaların vatandaşların yaşamları ve ülke kalkınması üzerinde çok az etkisi olmuştur (Kaba vd., ibid.).

1984-2008: ekonomik liberalizm (veya vahşi liberalizm):

Başkan Ahmed Sekou Touré'nin 1984'te ölümünün ardından, liderliğini Lansana Conté'nin üstleneceği CMRN (*Conseil Militaire de Redressement National--Ulusal Kurtarma Askeri Komitesi*) adı altında askeri bir grup iktidarı ele geçirdi. 22 Aralık 1985'teki açılış konuşmasında Lansana Conté, sosyalist yolun terk edildiğini derhal ilan ederek eski rejimden tamamen koptu. Sonuç olarak, devlet tüm üretim ve satış faaliyetlerinden çekildi, kamu bankalarını ve kamu şirketlerini

kapattı ve özel girişimi teşvik etti. Ülkenin bu ekonomik ve parasal reform politikalarında desteklenmesi amacıyla uluslararası Bretton Woods kurumlarıyla ciddi görüşmeler başlatıldı ve yıllık bir geçiş planı devreye sokuldu (Barry, 2020 : 155).

Ekonomik alanda, mevzuat metinlerinin (yatırım kanunu, ekonomik faaliyetler kanunu ve madencilik kanunu) oluşturulmasından enerji, tarım ve sosyal alanlarda altyapı çalışmalarının uygulanmasına kadar uzanan kurumsal tedbirler alındı. Bu önlemler, ülkenin borçlarının donörler tarafından yeniden düzenlenmesine, maden sözleşmelerinin yeniden müzakere edilmesine, eğitim sektörünün yeniden düzenlenmesine ve ülkenin uluslararası kuruluşlarla yakınlaşmasına olanak sağlayacaktı. Ancak, ekonomik kriz (rant ekonomi sistemi nedeniyle) ve tekrarlayan siyasi kriz bağlamında, vizyoner liderliğin eksikliği nedeniyle, bu politikalar herhangi bir sonuç vermedi. Vahşi liberalizmin etkisi altında, Devlet hızla ekonomi üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve bunun sonucunda işsizlik ve istihdam açığı ortaya çıkmıştır. Toplumsal huzursuzluk başlamış, insanlar kırsal kesimden göçe başlamıştır. Başkan Lansana Conté 2008'de bu kalıcı kriz ortamında (toplumsal kargaşa ve ardışık grevler sırasında) hayatını kaybetmiştir.

2010'dan beri: ılımlı liberalizm veya Alpha Condé'nin sosyo-liberal ekonomi politikası:

Başkan Lansana Conté'nin ölümünün ardından, CNDD (*Conseil National pour la démocratie et de développement--Ulusal Demokrasi ve Kalkınma Konseyi*) darbesinin ardından Yüzbaşı Moussa Dadis Camara ve General Sekouba Konaté'nin başkanlıkları altında iki yıllık bir askeri rejim kuruldu. Ardından Profesör Alpha Condé (Fransa Sorbonne Üniversitesi'nde eski Hukuk Profesörü), 2010 seçimlerindeki zaferinin ardından iktidara geldi.

FEANF (*Fédération des Edutians Africains et Noirs de France-- Fransa Afrikalı ve Siyah Öğrenciler Federasyonu*) 'nin eski başkanı ve Fransız Sosyalist Partisi'ne çok yakın olan Profesör Alpha Condé, büyük bayındırlık işlerini gerçekleştirmeyi mümkün kılacak iddialı reformlarla birlikte bir sosyo-liberal ekonomi politikası uygulamaya koyacaktı. Enerji alanında, elektrik arzını iyileştirecek elektrik barajlarının (Kaléta, Amaria, Koukutamba, Fomi) inşası planlandı. Ancak gerçekleşen sonuçlar, yapılan devasa yatırımlara rağmen iç açıcı değildi. Tarımsal düzeyde, Gine'de kendi kendine yeterlilik için ifade edilen siyasi niyetlere rağmen, Gine tarımının durumu önemli bir gelişme göstermedi, Ginelilerin %80'inin tarımda istihdam edilmesine rağmen, GSYİH'nın yalnızca %14'ü tarımdan sağlanıyordu.

2017 yılında tarım sektörü, çiftçiler için etkisiz destek politikalarıyla bütçeden yalnızca %3,68 oranında pay alabildi. Buna bir de rejimin önceliklerinden biri olan madencilik sektöründeki zimmete para geçirme skandalları eklendi. 2017'de madencilik sektörü, ihracat gelirlerinin %80'ini ve kamu gelirlerinin %30'undan fazlasını sağlayarak Gine'nin GSYİH'sının %20'sini oluşturuyordu (Barry, ibid.). 05 Eylül 2021'de Alpha Condé'nin iktidarı, lideri Mamadi Doumbouya'nın liderliğinin-

deki CNRD (*Conseil National de Rassemblement et de Démocratie-- Ulusal Kurtarma ve Geliştirme Konseyi*) adlı bir askeri grubun gerçekleştireceği bir askeri darbeye devrildi. Bu askeri grup şu anda ülkenin yönetimini 2024'ün sonunda yapılması planlanan yeni seçimlere kadar elinde tutmaktadır.

Ekonomik seçimlerin başarısız olmasının nedenlerinin analizi

Afrika kıtasının genel durumu gibi, farklı Gine rejimleri tarafından yapılan bu ekonomik seçimlerin başarısızlığını birçok neden açıklayabilir. Bunları ikiye ayıracağız: Bir yanda kurumların (ve siyasi sistemin) başarısızlığı, diğer yanda kötü yönetim uygulamaları (ve art arda gelen kötü yönetim uygulamaları).

Kurumların ve siyasi sistemin başarısızlığı:

Gine Cumhuriyeti, bağımsızlığını zor şartlar altında kazanan Afrika ülkelelerinden biridir. Gerçekten de (Gine halkını Fransız toplumuna verdikleri kitlesel HAYIR oyu yüzünden pişman etmek için her şeyi yapan) Fransız sömürgecinin alelacele ayrılmasından sonra, ülkenin yeni yetkililerinin önceliği vardı. Nüfusun büyük bir kısmı okuma yazma bilmezken, yetkin yöneticilerin olmadığı bir ortamda bir ulus-devletin temellerini acilen yerine oturtmak, Cumhurbaşkanlığı rejimi ve kurumlarıyla Fransız Anayasası tasavvurunda böylece bir anayasa yapılmış oldu. Ayrıca modern bir devletin kurulması için gerekli olan diğer semboller de zorla yerine konur. Bu nedenle, bağımsızlığın ardından durum kesinlikle zordu, ancak bu tek başına bağımsızlıktan bu yana ekonomik seçimlerin başarısızlığıyla açıklanamaz. Bu başarısızlığın asıl sebebini, bağımsızlıktan bu yana birbirini takip eden otoriteler tarafından uygulamaya konan siyasi sistemlerin başarısızlığında aramak yerinde olacaktır. Nitekim, resmi bir anayasanın varlığına rağmen, çeşitli rejimlerin cumhurbaşkanı her zaman iktidarda kalmayı başarmıştır. İlk cumhuriyet sırasında Başkan Ahmed Sékou Touré, partisini (PDG-*Gine Demokratik Partisi—Parti Démocratique de Guinée*) ülkedeki lideri (kendisi) devrimin yüce lideri olan tek parti olarak dayatmayı başardı. Bu, ya sürgüne gitmeye zorlanan ya da sonunda hapsedilen rakiplerini ortadan kaldırmasına izin verdi. Bu politika ülkeyi tecrit etmekle sonuçlanacak ve ekonomik durumu üzerinde zararlı sonuçlar doğuracaktır (Barry, 2020).

Ahmed Sékou Touré rejiminin yerini alacak diğer iki rejim de aynı uygulamaları benimseyecek: teoride üç erki (yürütme, yargı ve yasama) içeren bir başkanlık rejimidir. Ancak pratikte, diğer iki güç, anayasa yalnızca resmi olduğundan, başı (cumhurbaşkanı) her şeye kadir hale gelen yürütmeye tabidir. Benzer şekilde, muhalefet partilerinin varlığına rağmen gerçekte bir karşı güçleri yoktur. Bu muhalefet partileri çoğu zaman devlet kaynaklarını kendi çıkarları için kullanan iktidar partisi tarafından ezilmektedir. Seçimler olması gerektiği gibi olur, ancak iktidardaki parti her zaman galip geldiği için sonuçlar genellikle önceden bilinir. Halk bu durumdan memnuniyetsizliğini gösterdiğinde, gösteriler şiddetle bastırılmakta ve yargılanmadan çok sayıda ölüme kadar birçok şeye neden olmaktadır.

Bu bağlamda, kurumlar artık kontrol ve denge rolünü oynamadıkları için cumhurbaşkanını kimse durduramaz. Böylece cumhurbaşkanı ülkeyi ölümüne kadar yönetir (eğer bir darbeye devrilmese). İlk iki rejimin cumhurbaşkanları ölene kadar görevde kalacak, son rejimin cumhurbaşkanı ise iktidarda kalmak için anayasayı değiştirdikten sonra askeri darbe ile devrilecek. Bu yönetim modu, kötü yönetime ve zayıf yönetim uygulamalarına elverişli bir ortamdır.

Kötü yönetim ve kötü yönetim uygulamalarının art arda gelmesi:

Bağımsızlığın arifesinde, diğer Afrika ülkeleri gibi yeni Gine yetkilileri de sosyalist kalkınma yolunu seçtiler. Bu sistemde devlet, ekonominin ana aktörüdür, *girişimci olarak devlet*, özel sektör marjinalize edilmektedir. İşletmeler millileştirilir. Bu ulusal şirketlerin başında partinin yöneticileri ve militanları ya da cumhurbaşkanına yakın kişiler atanır. Bunun, kayırmacı ve yolsuz uygulamalar nedeniyle verimsiz hale gelen şirketler üzerinde anında acı verici sonuçları olacaktır.

Rejim, enerji açısından birkaç proje dışında ülkenin enerji potansiyelini değerlendirilmiyor. İkinci rejim, esas olarak termik santrallere ve birkaç hidroelektrik barajına yatırım yaparak, ancak nüfusların yaşamları üzerinde çok az etki yaratarak bu sorunu düzeltmeye çalışacaktır. Alpha Condé rejimi, elektrik akımı arzını önemli ölçüde iyileştirecek büyük barajların inşasıyla enerji alanında ciddi yatırımlar yapmayı başaracaktır. Ancak sektör birçok zimmete para geçirme şüphesiyle karşılaşacaktır.

Madencilik düzeyinde, siyasi nedenlerle, birinci rejim bu alanda yalnızca birkaç proje yürütecektir. Bazı önemli sözleşmelere imza atacak olan ikinci rejimin faaliyetleri de halkın yaşamı üzerinde çok etkili olmayacaktır. Üçüncü rejim, iddialı sözleşmeler imzalayarak madencilik sektörünü yönetiminin temel direklerinden biri haline getirecektir. Ancak çok uluslu şirketler (özellikle Çin ve Rus) sadece hammaddeyi ihraç etmekle yetindiğinden, hammadde ürünlerinin dönüştürülmesine ilişkin hiçbir mekanizmaya yer verilmediğinden, orada da sonuç nüfusun yaşamı üzerinde hissedilmeyecektir (Barry, ibid.).

Tarımsal durum bağımsızlıktan bu yana değişmemiştir. Birincisi, sosyalist rejim, küçük çiftçilere ve yetiştiricilere düşük fiyatlar (istikrar fonları aracılığıyla) dayatarak özel sektörün ve tarım sektörünün cesaretini kırmış, ikinci rejimle birlikte, cumhurbaşkanının kendisini "*çiftçi cumhurbaşkanı*" olarak sunmasıyla sektör yeniden ilgi görmüş ama uygulayacağı vahşi liberalizmin alametiyle tarım sektörüne (çiftçiyi desteklemek için bile) ciddi bir yatırım yapılmamıştır. Üçüncü rejim, tarım sektörünü modernize etmek için çok fazla siyasi irade göstermiş, ancak bu, özellikle parti yöneticilerinin zimmete para geçirmesi nedeniyle sahada gerçekleşmeyecek (Keita, 2015).

Son olarak, sosyo-ekonomik düzeyde, ülke bayındırlık işleri, sağlık, eğitim ve sosyal açıdan önemli bir altyapı eksikliği ile karşı karşıyadır. Üç rejimden hiçbiri

ülkenin bütün zenginliğine rağmen ülkeye ciddi ve adına yakışır bir altyapı sağlamayı başaramamıştır.

Sonuç

Afrika'da Gine, Tarihi Bir Gurur Hissi İle Anlaşılmaz Bir Gecikme Algısı İkilemi

60 yılı aşkın bağımsızlıktan sonra, Gineliler, bazı tarihsel gurur duyguları dışında, ülkelerinin durumundan neredeyse hiç memnun değiller. Özellikle, Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımsızlık mücadelesinde ve Pan-Afrikanizm hareketinde birçok Afrika ülkesi için öncü ve model olmuştur ancak, elverişli doğal koşullarla her şeye iyi bir başlangıç yapmış gibi görünmesi dışında bir gerçeklik yoktu. Barry'ye göre, "Gine, aşağıda sıralanan önemli doğal kaynaklara sahiptir:

- 7 milyar hektar ekilebilir alan
- Tüm Batı Afrika'yı sulayan nehirler, en bol olanı, Batı Afrika su deposu adını buradan alır.
- Geniş fauna ve flora zenginliği
- Aşağıdaki mineral rezervleri:
 - ✓ 20 milyar ton boksit
 - ✓ 10 milyar ton demir cevheri
 - ✓ 300 milyon ton altın
 - ✓ 10 milyon karat elmasın yanı sıra nikel, kobalt, krom, uranyum, gaz ve petrol gibi diğer birçok stratejik mineral kaynağı (Barry, 2020: 286)

Gine'nin bugün Afrika kıtasında nerede olduğu sorulduğunda, cevap net görünüyor: Gine, bağımsızlıktan sonra, 60 yıl sonra Afrika'da bir model olarak kabul edildiyse, ülkenin artık Afrika'da önemli bir yer işgal etmediğini kabul etmek gerekir. Bu nedenle Gine'nin Afrika'daki yeri, tarihsel bir gurur duygusu ile gerileyen bir ülke gözlemi arasında gidip gelen bir yerdir.

Tarihsel gurur duygusu

60 yılı aşkın bir süre sonra, Ginelilerin hissettikleri ilk gurur duygusu, Fransız toplumuna "HAYIR" oyu veren ve bağımsızlığını kazanan (02 Ekim 1958) ilk Afrika ülkesi olanın gururudur. Gine'nin ilk Devlet Başkanı Ahmed Sékou Toure'nin "yoksulluktaki haysiyeti kölelikteki zenginliğe tercih ediyoruz" dediği tarihi konuşmasıyla Gineliler, diğer sömürgeleştirilmiş ülkelere bağımsızlık yolunu göstermiş olmaktan gurur duyuyorlar. Bu oylamaya ek olarak ülke, Cumhurbaşkanı Ahmed Sékou Toure liderliğinde diğer ülkelerin ulusal kurtuluş hareketlerine de destek vermiştir. Bunlar arasında GPRA (*gouvernement provisoire de la République*

Algérienne--Cezayir Cumhuriyeti geçici hükümeti), OLP (*Organisation pour la Libération du Palestine--Filistin Kurtuluş Örgütü*), yıllarca aldığı ve ev sahipliği yaptığı PAIGC (*Parti pour la Libération de la Guinée et du Cap Vert--Gine ve Cape Verde Kurtuluş Partisi*) yer alıyor. Bu aynı zamanda Kwamé Nkrumah, Amilcar Cabral, Félix Moumié, Myriam Mkeba gibi diğer birçok Afrikalı lider için de geçerliydi (Barry, ibid.).

Ginelilerin sık sık dile getirdikleri bir başka gurur duygusu da, OUA (*Organisation de l'Unité Africaine--Afrika Birliği Örgütü*), CEDEAO (*Communauté Economique des Etats d'Afrique de l'Oust--Batı Afrika Devletleri Topluluğu Ekonomisi*), *Mano River Union--Mano Nehri Birliği* gibi kurucu üyesi oldukları pan-Afrika örgütlerinin oluşturulmasına ülkelerinin de katıldığını söylemektir. Aynı zamanda ülke, önemli figürleri Gine'de kalacak olan tüm Üçüncü Dünya gösterilerine ve konferanslarına fetih diplomasisi yoluyla büyük destek sağlamıştır. Bunlar, örneğin Fidel Castro, Che Guevara, Nasser, Nelson Mandela vb. şahsiyetlerdir. Kültürel düzeyde de ülke, özellikle Afrika baleleri (*ballets africains*) ve Djoliba, Bembeya Caz Ulusal orkestraları (*les orchestres Bembeya Jazz National*), Balla ve onun Baladinleri (*Balla et ses Baladins*) ve Gine Amazonları (*les Amazones de Guinée*), Hafía Futbol Kulübü (*Hafia Football Club*) ve ünlü şarkıcı Sory Kandia Kouyaté gibi orkestra ve dans grupları ile etkili bir etki politikası yürütmüştür (Barry, ibid.).

Tüm bu organizasyonlar Gine'nin yurt dışında parlamasını ve kıtada örnek bir ülke olmasını sağlamıştır. Ancak birinci cumhurbaşkanı Ahmed Sékou Toure'nin ölümünden sonra ikinci rejimin politikası bunu bir öncelik haline getirmeyecek ve ülke böylece uluslararası nüfuzunu kaybedecektir. Alpha Condé rejimi, özellikle pan-Afrika örgütlerinde (*Afrika Birliği--Union Africaine* dahil) yer alması sayesinde ülkenin imajını geri getirmeye çalışacak, ancak askeri bir darbe ile devrilecektir.

Afrika'da Gine, etkisini yitirmiş örnek bir ülke

Ülkenin genel durumuna bakıldığında Gine'nin bugün ne Afrika'da ne de dünyada bir model olmadığı açıktır. Gerçekten de bağımsızlık sonrasında sahip olduğu etki ve görünürlüğü tamamen kaybetmiştir. Bu etki kaybı her düzeyde (ekonomik, politik ve sosyo-kültürel) kendini gösterir.

Ekonomik alanda, (2022'de %4,7 olan ve 2023'te 5,6'ya ulaşması gereken) orta ekonomik büyümeye rağmen, Ginelilerin %55'inden fazlası artık yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Zengin bir ülke ile fakir nüfus arasındaki bu paradoksal fark, her şeyden önce, ulusal servetin kötü dağılımı ve devletin tepesindeki zimmete para geçirme ve yolsuzluk uygulamalarıyla açıklanır. Bu süre zarfında, temel sosyal hizmetlerin sağlanması yetersiz, yollar yetersiz ve bakımsız, tarım açığı fazla, madenler hammaddelerin işletilmesiyle sınırlı kalması gibi olumsuzluklar göze çarpıyor.

Siyasi alanda Gine, dünya demografik indeksine göre Afrika'da 43. ve dünyada 145. sırada yer almaktadır. Ülkenin bağımsızlığından bu yana üç başarılı darbeye sonuncu olduğunu söylemek yeterli. Demokratik oyunun kurallarını koyan bir anayasa olmasına rağmen, ülkenin başına gelen herhangi bir cumhurbaşkanı, diğer yetkileri şahsına bağlayarak kuralları kendi lehine değiştirmeyi başarıyor. Bu, ölümüne kadar ülkeyi yönetmesine izin veriyor. Böylece demokrasi rehin alınmış, diğer kurumlar artık rollerini oynayamaz hale gelmiş ve halkın gösterileri şiddetle bastırılmış oluyor.

Sosyo-kültürel alanda da ülke, altyapı ve temel sosyal hizmetlerin eksikliği nedeniyle Afrikalı komşularının çok gerisindedir. 13 Mart 2013 tarihli Gine IMF raporuna göre anne ve bebek ölümleri 980/100.000'e, bebek ölümleri 91/1000'e ulaştı. Okullaşma ve eğitim açısından, 14 ila 25 yaş arası çocukların okuma yazma oranı %46 iken, alt yaş grubu için ortalama %70 olan ülkenin düzeyi de iç açıcı değildir. Kırsal bölgelerdeki okullarda bir öğretmen 60, kentsel bölgelerde ise 120 öğrenciyle ilgilenmektedir. Buna ek olarak, işsizlik hala oldukça yüksek, gençlerin kitlesel göçüne neden oluyor ve insanların ve mülklerin güvensizliği kontrolden çıkıyor (Barry, ibid.).

Kaynakça

- Boutaleb Kouider (2016). L'Afrique face aux défis du développement socio-économique à l'ère de la mondialisation néolibérale. Bensaghir Abdelali Naciri (ed.). in: *Reconnexion de l'Afrique à l'économie mondiale. Défis de la mondialisation*. (pp. 23-49). Dakar: Codesria.
- Brasseur Jacques (2016). *Histoire économique de l'Afrique tropicale. Des origines à nos jours*, Paris: Armand Colin, pp. 404-413.
- Dioubaté Badara (2008). "Trajectoire économique de la Guinée de 1958 à nos jours: une évolution erratique entre le primat de l'Etat et celui du marché. Kaba Karamo ve Barry Idrissa (eds.). in: *La Guinée face à la mondialisation*. (pp. 19-89). Conakry. L'Harmattan Guinée.
- Hugon Philippe. (2013). *L'Économie de l'Afrique*. Editions La Découvertes.
- Ikonikoff, M. (1985). «Projet de développement : acteurs et modèle de référence », *Tiers-Monde*, n° 104, vol. 26, p. 781-793.
- Keita Mamy. (2015). *Autosuffisance alimentaire de la Guinée. Une longue bataille, de 1958 à nos jours*. Conakry. L'Harmattan Guinée.
- Kuznets Simon. (1966). *Modern economic growth*. Yale University Press.
- Vergne Clémence ve Ausseur Antoine. (2015). *La croissance de l'Afrique subsaharienne : diversité des trajectoires et des processus de transformation structurelle*, Macroéconomie & Développement, AFD.